

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

ЗАТВЕРДЖЕНО
Деканом ФСП НТУУ «КПІ»

_____ А.А. Мельниченко
«__» _____ 2015

Основи права Європейського Союзу

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
підготовки «бакалавр»,
напряму 6.030401 «Правознавство»
(шифр за ОПІ – ВІ-01/в)

Денна форма навчання

Ухвалено методичною комісією
ФСП НТУУ «КПІ»
Протокол від _____ 2015 р. № _____

Голова методичної комісії
_____ Г.О. Цирфа
«__» _____ 2015

Київ-2015

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: кафедра публічного права факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

к.ф.н., доцент Мороховська Н.С. _____

Програму затверджено на засіданні кафедри публічного права
Протокол № від « » _____ 2015р.,

Завідувач кафедри

_____ Т.А. Чепульченко

« » _____ 2015р.

З М І С Т

1.	МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
2.	СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
3.	ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
	Змістовний модуль 1.....	6
	Змістовний модуль 2.....	10
4.	РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ (семінарських) ЗАНЯТЬ.....	12
5.	РЕКОМЕНДОВАНІ ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ.....	13
6.	РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	14
7.	ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ.....	21
8.	МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	23

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни “Основи права Європейського Союзу” денної форми навчання складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ОКР «бакалавр», напряму підготовки 6.030401 “Правознавство”.

Навчальна дисципліна належить до циклу професійно-практичних дисциплін.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є вивчення і пізнання сучасної правової природи Європейського Союзу, суспільних відносин, що склалися на основі його наднаціональної правової системи та її впливу на міждержавні відносини.

Міждисциплінарні зв’язки: Навчальна дисципліна "Право Європейського Союзу" вивчається після вивчення дисциплін "Міжнародне публічне право", "Міжнародне приватне право", "Конституційне право зарубіжних країн".

Актуальність вивчення навчальної дисципліни зумовлена оволодінням знаннями у якісно новій сфері правового регулювання, утворенням специфічного інституційного об’єднання – Європейського Союзу.

Дисципліна є продовженням вивчення галузі міжнародного публічного права, а її виокремлення пов’язано з тим, що Європейський Союз хоча і має своєю основою міжнародне право, проте його не можна віднести до традиційних міжнародних організацій. Це обумовлює потребу всебічного аналізу правової природи, договірних та організаційних засад специфічного регіонального об’єднання.

Потреба у даній дисципліні обумовлена стратегічною метою зовнішньої політики України на набуття членства у Європейському Союзі та необхідністю підготовки спеціалістів, що володіють комплексом теоретичних знань у сфері європейської інтеграції.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою дисципліни "Основи права Європейського Союзу" є надання студентам відповідного рівня знань у галузі права Європейського Союзу та Європейських співтовариств, достатнього для усвідомлення значення

регіональної інтеграції держав Європи та необхідності її подальшого розвитку; здійснення професійної діяльності в установах, діяльність яких пов'язана з європейським законодавством; проведення глибокого історичного, правового, економічного аналізу європейських і світових інтеграційних процесів, учасником яких є Україна.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни "Основи права Європейського Союзу" є: формування у студентів розуміння: сучасних проблем правового забезпечення процесу інтеграції Європи; існуючих міжнародно-правових механізмів досягнення високого рівня економічно-політичної інтеграції європейських держав; принципів, на яких ґрунтується процес європейської інтеграції та її правове забезпечення; шляхи і місце в цьому процесі України.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- передумови утворення та основні етапи становлення Європейського Союзу;
- структуру, функції та повноваження органів влади Європейського Союзу;
- основні принципи та засади судової системи Європейського союзу;
- створення та процес еволюції права Європейського Союзу, поняття та ознаки основних галузей права Європейського Союзу;
- особливості гарантій забезпечення та захисту прав людини в правовій системі Європейського Союзу;
- правові засади спільної зовнішньої та безпекової політики;
- особливості інтеграції України до Європейського Союзу.

вміти:

- розкривати теоретичні положення, систематизувати та аналізувати їх;
- визначати правову природу Європейського Союзу та Європейських співтовариств;
- орієнтуватися в системі правових джерел, аналізувати чинне законодавство Європейського Союзу;

- аналізувати основні положення Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, визначати шляхи подальшої співпраці;
- здійснювати інформаційний пошук довідкової та методичної літератури при допомозі інформаційних технологій для підготовки аналітичних висновків з питань міжнародних відносин та права Європейського Союзу.

2. Структура навчальної дисципліни.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 72 години, які складають 2 кредити ЄКТС.

Програма навчальної дисципліни складається з наступних двох змістовних модулів:

1. Право Європейського Союзу: історія становлення, система, джерела;
2. Правові засади спільного ринку Європейського Союзу;

Форма навчання	Семестр	Всього кредитів	Всього годин	Розподіл навчального часу за видами занять					Семестрова атестація
				Лекції	Практичні	Модульна контрольна робота	Реферати	Самостій на робота студента	
Ден на	3	3	90	18	18	(6)	(6)	54	Залік

3. Зміст навчальної дисципліни

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.

Генезис та природа Європейського Союзу як особливого політико-правового феномену. Інституційна система Європейського Союзу

Тема 1.1. Історія європейської інтеграції. – Л, С.

Передумови інтеграційних процесів у Західній Європі та еволюція ідеї європейської єдності. Інтенсифікація об'єднавчих процесів у Європі після Другої світової війни. План Р. Шумана 1950 р. Поняття “комунітарний метод”, його відмінність від методу міжурядового співробітництва.

Створення Європейських співтовариств (Європейського співтовариства з вугілля та сталі, Європейського економічного співтовариства, Європейського співтовариства з атомної енергії) як провідний напрям реалізації європейської інтеграції після Другої світової війни.

Розвиток Європейських співтовариств у 1960-1980-х рр. Значення Єдиного європейського акта 1986 р.

Ідея створення Європейського Союзу (ЄС) та її втілення в Маастрихтському договорі 1992 р. Реформування Союзу за Амстердамським (1997 р.) та Ніщцьким (1999 р.) договорами.

Хвилі розширення ЄС. Проект Договору про запровадження Конституції для Європи 2004 р., причини його провалу.

Модернізація ЄС у зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору 2007 р.

Тема 1.2. Політико-правова природа Європейського Союзу – Л, С.

Мета, завдання, принципи діяльності ЄС, їх прикладне значення. Цінності ЄС, їх практичне значення. Еволюція правосуб'єктності ЄС. Лісабонський договір і питання правосуб'єктності ЄС. Міжнародна правосуб'єктність ЄС та способи її реалізації. Правосуб'єктність ЄС за національними правом держав-членів.

Місце ЄС серед інших європейських міждержавних організацій (Західноєвропейського Союзу, Організації північноатлантичного договору, Ради Європи, Організації з питань безпеки і співробітництва в Європі, Європейської асоціації вільної торгівлі).

Компетенція Європейського Союзу, її характер, зміст і види. Реалізація компетенції ЄС. Розмежування предметів відання та повноважень між ЄС і державами-членами. Принципи субсидіарності та пропорційності. Юридичні процедури розширення компетенції ЄС. Можливість повернення компетенції ЄС державам-членам.

Фінансування діяльності ЄС. Бюджет ЄС: джерела формування, порядок прийняття і виконання.

Політична природа Європейського Союзу. Проблема “дефіциту демократії” та засоби її подолання.

Основні концепції правової природи ЄС.

Правові основи членства держав у Європейському Союзі. Вимоги до держав, які бажають вступити до ЄС. Юридичний статус і зміст формальних вимог, що закріплені в Договорі про ЄС та Копенгагенських критеріях членства 1993 р.

Процедура набуття членства в ЄС, її стадії.

Тема 1.3. Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу - Л, С.

Генезис інституційної системи ЄС. Склад інституційної системи ЄС: інститути, органи, агенції. Джерела правового статусу інституційної системи ЄС. Визначення та відмінність між статусом інститутів, органів, агенцій ЄС. Інтереси, які представляють інститути, органи, агенції ЄС.

Основоположні принципи інституційної системи ЄС: принцип інституційної рівноваги, принцип пріоритету норм права ЄС, принцип пропорційності та субсидіарності.

Європейський парламент: склад і порядок формування, правовий статус депутатів, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Європейська рада: склад, повноваження, порядок роботи і прийняття рішень. Голова Європейської ради (Президент ЄС).

Рада Європейського Союзу: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи. Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Європейська Комісія: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи.

Судова система ЄС: склад, порядок формування, юрисдикція. Правова природа рішень Суду ЄС.

Європейський центральний банк: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Рахункова палата: склад і порядок формування, організаційна структура, повноваження, порядок роботи, юридична сила рішень.

Тема 1.4. Засоби судового захисту в праві ЄС – Л, С.

Засоби судового захисту в праві Співтовариств: прямі та непрямі дії. Побудова судової системи Європейського Союзу. Основні принципи та правила судового провадження. Статус і призначення Суду Європейських Співтовариств. Порядок формування Суду Європейських Співтовариств. Розмежування юрисдикції Суду

Європейських Співтовариств і Суду першої інстанції. Суд цивільної служби.
Опосередковане оскарження та преюдиціальна процедура.

Тема 1.5. Європейське право в галузі прав людини. Громадянство Європейського Союзу.

Становлення інституту правового статусу особи в праві ЄС. Нормативно-правові акти, що регулюють основи правового статусу людини та громадянина в ЄС. Роль прецедентного права Суду ЄС. Хартія про основоположні права Європейського Союзу 2000 р., її юридична сила, структура та зміст. Особливості класифікації прав у Хартії.

Принципи правового статусу людини та громадянина в ЄС: принцип рівності, принцип поваги прав людини та основних свобод, принцип гарантованості і пріоритету прав людини та основних свобод.

Основні цінності, на захист яких спрямована діяльність ЄС: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Перспективи їх подальшого розвитку.

Гарантії прав та свобод людини та громадянина в ЄС: інституціональні, процесуальні та матеріальні.

Особливості приєднання ЄС до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Інститут громадянства ЄС: історія становлення, природа, порядок набуття та втрати.

Основні права громадян ЄС: свобода пересування та проживання в межах території Європейського Союзу, політичні права, право на звернення до органів ЄС, право на дипломатичний та консульський захист, право доступу до документів інститутів ЄС, право громадянської ініціативи щодо законопроектів.

Допустимі обмеження здійснення прав і свобод, їх межі.

Основні обов'язки громадянина ЄС.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Тема 2.1. Загальна характеристика права Європейського Союзу.

Право ЄС: поняття, структура, дія у часі та просторі.

Співвідношення понять “право ЄС” і “європейське право”. Співвідношення права ЄС з національним правом держав-членів. Принцип верховенства права ЄС щодо національного права держав-членів: історія становлення принципу, поняття, особливості застосування в окремих державах-членах.

Принцип прямої дії права ЄС у національних правопорядках держав-членів: історія становлення принципу, поняття, умови визнання, відмінність від прямого застосування.

Співвідношення права ЄС з міжнародним публічним правом. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права. Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

Принципи права ЄС: поняття, класифікація, джерела.

Джерела права ЄС: види та ієрархія. Зміст поняття *acquis communautaire* (“здобуток Співтовариства”) та особливості застосування цього поняття в законодавстві України.

Загальна характеристика установчих договорів ЄС як джерел первинного права ЄС: структура, порядок внесення змін, географічна і темпоральна сфери дії.

Загальна характеристика джерел вторинного права ЄС. Регламент і директива як джерела права ЄС. Правові акти *sui generis* як джерела права ЄС. Індивідуальні та рекомендаційні акти ЄС: види, юридична сила, правове значення.

Міжнародні договори як джерела права ЄС.

Питання про існування правила прецеденту щодо рішень Суду ЄС.

Загальні принципи права: поняття, місце в ієрархії джерел права ЄС.

Тема 2.2. Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Загальна характеристика принципів внутрішнього ринку Європейського Союзу: вільний рух товарів, вільний рух осіб, вільний рух послуг, вільний рух капіталу. Формування митного союзу країн-членів ЄС. Кількісні обмеження і дії

рівнозначні їм у праві ЄС. Рішення Суду (ЄСП) у справах *Procureur de Roi v. Dassonville* та *Cassis de Dijon* (1979 р.). Можливі обмеження свободи переміщення товарів: законодавчі вимоги та судова практика. Право на вільне пересування та проживання на території держави-членів ЄС: юридичні гарантії та законодавчі обмеження. Свобода підприємницької діяльності як варіант свободи пересування для юридичних осіб. Свобода надання послуг та законодавче визначення видів послуг у праві ЄС. Принцип вільного переміщення капіталу та можливі обмеження цієї свободи. Рішення Суду (ЄСП) по справі *Luisi and Carbone v. Ministero del Tesoro* та по справі *R v Thompson*.

Тема 2.3. Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання. – Л, С.

Набуття членства в Європейському Союзі – пріоритет зовнішньої політики України, визначений на законодавчому рівні. Встановлення дипломатичних відносин України з Європейськими співтовариствами 1991 р. Передумови укладення Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною 1994 р., набрання чинності Угодою. Цілі Угоди, організаційні заходи, передбачені Угодою. Указ Президента України “Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” 1998 р.: загальна характеристика.

Закон України “Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” 2004 р.: загальна характеристика.

Ступінь виконання Україною вимог, які ставляться до держав-кандидатів на вступ до ЄС.

Щорічні саміти “Україна – ЄС”, їх юридичні наслідки.

Етапи переговорів щодо укладення Договору про асоціацію між Україною та ЄС. Зміст Угоди про асоціацію. Переговори та укладення Договору щодо створення зони вільної торгівлі. Поняття зони вільної торгівлі.

Тема 2.4. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу – Л, С.

Правові засади адаптації законодавства України до *acquis communautaire*. Закон України “Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу”.

Програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Етапи адаптації українського законодавства, їх завдання та пріоритетні сфери адаптації.

Механізми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Центральні органи державної влади, відповідальні за адаптацію законодавства України до законодавства ЄС. Міністерство юстиції України як спеціальний уповноважений орган державної влади у сфері адаптації.

Юридична експертиза проектів нормативних актів щодо відповідності *acquis communautaire*: обсяг, процедура, юридичні наслідки.

Особливості застосування адаптованих норм права ЄС у національному правопорядку України.

4. Рекомендована тематика практичних (семінарських) занять

- 1 **Тема 1.1.** Історія європейської інтеграції.
- 2 **Тема 1.2.** Політико-правова природа Європейського Союзу.
- 3 **Тема 1.3.** Загальна характеристика інституційної системи та інститутів Європейського Союзу.
- 4 **Тема 1.4.** Засоби судового захисту в праві ЄС.
- 5 **Тема 1.5.** Права людини в Європейському Союзі. Громадянство Європейського Союзу.
- 6 **Тема 2.1.** Загальна характеристика права Європейського Союзу.
- 7 **Тема 2.2.** Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу.
- 8 **Тема 2.3.** Історія розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, їх нормативно-правове регулювання
Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу.
- 9 **Тема 2.4.**

5. Рекомендовані індивідуальні завдання.

Написання контрольної роботи з «Основ прав Європейського Союзу» має на меті поглиблене засвоєння студентами навичок у застосуванні законодавства, яке впроваджене в діяльність країн Європейського Союзу, більш глибоке засвоєння навчального матеріалу пов'язаного з адаптацією законодавства України до законодавства ЄС. Контрольна робота передбачає письмове розкриття теоретичних питань і вирішення практичних завдань.

Теми контрольних робіт

1. Передумови виникнення Європейського Союзу.
2. Умови прийняття до Європейського Союзу.
3. Територія та громадянство Європейського Союзу.
4. Історичні передумови виникнення Європейського Союзу.
5. Європейські співтовариства та їх значення у процесі формування ЄС.
6. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. (Маастрихтський договір) та його значення.
7. "Амстердамський договір" від 2 жовтня 1997 р. та його значення в процесі реформування ЄС.
8. Визначення Європейського Союзу.
9. Право Європейського Союзу та європейське право: спільне та відмінне.
10. Юридична сутність права Європейського Союзу.
11. Принципи права Європейського Союзу.
12. Підстави притягнення до відповідальності держав-членів ЄС.
13. Загальні та спеціальні принципи права Європейського Союзу.
14. Джерела права Європейського Союзу.
15. Загальна характеристика джерел вторинного права ЄС.
16. Компетенція Європейського Союзу.
17. Предмети відання ЄС (спільний ринок, сфери політики, економічний і валютний союз, міжнародні відносини).
18. Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.

19. Повноваження Європейського Союзу.
20. Поняття інституційного механізму ЄС.
21. Рада Європейського Союзу та її повноваження.
22. Правовий статус Європейського парламенту.
23. Статус депутатів Європейського парламенту.
24. Європейська комісія як наддержавний виконавчий інститут (комісари, директорати).
25. Органи правосуддя ЄС.
26. Європейська рахункова палата та її повноваження.
27. Європейська Рада як "неформальний" орган ЄС.
28. Співробітництво поліцій і судових органів в ЄС (Європол).
29. Основні принципи діяльності Європейського Союзу.
30. Розвиток співробітництва між Україною та Європейським Союзом.

6. Рекомендована література

Базова

1. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: постанова Кабінету Міністрів України № 1365 від 15.10.2004 р. // Офіц. вісн. України. - 2004. - № 42. - Ст. 2763.
3. Договір про заснування Енергетичного співтовариства від 25.10.2005 р. // Там же. - 2011. - № 1. - Ст. 1.
4. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / за заг. ред. М. В. Буроменського. - Х.: Фінн, 2010. - 392 с.
5. Перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за організацію роботи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС [Електрон. ресурс]: затв. Протокольним рішенням Координаційної ради з адаптації законодавства України до законодавства ЄС від 10.06.2011 р. № 7. – Режим доступу: [14&cat_id=223281453](#)
6. План дій “Україна - Європейський Союз” від 21.02.2005 р. [Електрон.

ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994-693>

7. Про впорядкування процесу здійснення експертизи проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*: наказ М-ва юстиції України від 28.04.2005 р. № 42/5 // Офіц. вісн. України. - № 18. - Ст. 958.
8. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18.03.2004 р. // Відом. Верхов. Ради. - 2004. - № 29. - Ст. 367.
9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України: Закон України № 2411-VI від 01.07.2010 р. // Там же. - 2010. - № 40. - Ст. 527.
10. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України № 615/98 від 06.1998 р. // Офіц. вісн. України. - 1998. - № 24. - Ст. 870.
11. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14. 09. 2000 № 1072/2000 // Там же. - 2000. - № 39. - Ст. 1648.
12. Протокол до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Союзом про загальні принципи участі України в програмах Союзу від 22.11.2010 р. // Там же. - 2011. - № 92. - Ст. 3360.
13. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. // Там же. - 2006. - № 24. - Ст. 1794.
14. Угода між Європейським Союзом і Україною про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання криз від 13.06.2005 р. // Офіц. вісн. України. - 2008. - № 24. - Ст. 726.
15. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009 р. // Там же. - 2010. - № 96. - Ст. 3432.
16. Угода між Україною та Європейським співтовариством про спрощення

- оформлення віз від 18.06.2007 р. // Відом. Верхов. Ради України. - 2008. - № 10. - Ст. 97.
17. Угода між Україною та Європейським співтовариством про реадмісію осіб від 18.06.2007 р. // Там же. - 2008. - № 9. - Ст. 86.
18. Угода про співробітництво щодо цивільної глобальної навігаційної супутникової системи (ГНСС) між Україною та Європейським співтовариством, його державами-членами від 01.12.2005 р. // Офіц. вісн. України. - 2007. - № 4. - Ст. 145
19. Гердеген М. Європейське право: пер. з нім. / М. Гердеген. - К.: К.І.С., 2008. - 524 с.
20. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен; пер. з англ. М. Марченко. - К.: К.І.С., 2006. - 699 с.
21. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко; за ред. Л. В. Губерського.- К.: Знання, 2009. - 751 с.
22. Право Європейського Союзу: навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. - 2-ге вид. - К.: Істина, 2009. - 376 с.
23. Право Європейського Союзу: підруч. / за ред. В. І. Муравйова. - К.: Юрінком Інтер, 2011. - 704 с.
24. Правова природа Європейського Союзу // Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В. О. Ріяки. - 2-ге вид., допов. і переробл. - К.: Юрінком Інтер, 2006. - С.236-240.
25. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу: пер. з англ. / Н. Мусис. - К.: К.І.С., 2005. - 446 с.
26. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: моногр. / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. - К.: Право України, 2012. - 336 с.
27. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу: моногр. / під ред. І. В. Яковюка. - К.: Право України, 2012. - 208 с.
28. Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: моногр. / Т. В. Комарова. - Х.: Право, 2010. - 360 с.

29. Копійка В. В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна / В. В. Копійка. - К.: Юрид. думка, 2005. - 448 с.
30. Кравчук І. В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І. В. Кравчук, М. В. Парапан. - К.: Слово, - 319 с.
31. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): моногр. / Л. А. Луць. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.
32. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: моногр. / М. М. Микієвич. - Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 416 с.
33. Тюшка А. Договір про конституцію для Європи: генезис, юридична природа, політична цінність: моногр. / А. Тюшка. - К.: К.І.С., 2007. – 228 с.
34. Свобода П. Вступ до європейського права / П. Свобода; пер. з чес. О. Андрійчука. - К.: К.І.С., 2006. – 280 с.

Допоміжна

35. Анакіна Т. Прецедентні рішення Суду Європейських співтовариств у становленні правопорядку ЄС / Т. Анакіна // Підприємництво, госп-во і право. - 2008. - № 2. - С. 49-52.
36. Бранчук І. Конституційно-правовий механізм взаємодії права Європейського Союзу та національного права держав-членів / І. Бранчук // Там же. - 2009. - № 9. - С.18-21.
37. Венецька О. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: проблеми взаємодії / О. Венецька // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - 2007. - № 38 - С.161-167.
38. Вдовиченко О. Основні зміни інституційної системи Європейського Союзу після Лісабонського договору / О. Вдовиченко // Юрид. Україна. – 2010. – № 9. – С.118-123.

39. Гладенко О. Лісабонський договір 2007 р. як новий етап еволюційного розвитку права Європейського Союзу / О. Гладенко // Вісн. Центр. виборч. комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 73-77.
40. Євглевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О. Л. Євглевська // Держ. буд-во та місц. самоврядування. - 2009. - № 17. - С. 118-129.
41. Комарова Т. В. Право приватних осіб на пряме оскарження актів інститутів Європейських співтовариств у судах ЄС / Т. В. Комарова // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. - 2007. - Вип. 7. - С. 123-127. - (Сер. Право).
42. Мовчан Ю. Лісабонський договір - новий етап європейського конституціоналізму / Ю. Мовчан // Віче. - 2008. - № 6. - С. 10-12.
43. Москаленко О. М. До класифікації джерел права Європейського Союзу / О. М. Москаленко // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. - 2009. - Вип. 1 (5). - С. 55-60. - (Сер. Право).
44. Муравйов В. Види компетенцій реформованого Європейського Союзу / В. Муравйов, І. Березовська // Вісн. Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка: міжнар. відносини. - 2009. - Вип. 37. - С. 53-57.
45. Муравйов В. І. Асоціація як перший крок до інтеграції / В. І. Муравйов // Акт. пробл. міжнар. відносин. - 2009. - Вип. 86. - ч. 1. - С. 85-96.
46. Муравйов В. Міжнародні угоди Європейського Союзу та *acquis communautaire* / В. Муравйов // Право України. - 2012. - № 3-4. - С. 306-320.
47. Рабінович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики / С. П. Рабінович // Приват. право і підприємництво. - 2009. - Вип. 8. - С. 152-155.
48. Смирнова К. Концепція “м’якого” права (*soft law*) в Європейському Союзі // Право України. - 2012. - № 3-4. - С. 329-336.
49. Стрельцова О. Становлення та розвиток принципу основних прав людини як джерела права Європейського Союзу / О. Стрельцова // Право України. - 2003. - № 11. - С. 158-162.
50. Стрельцова О. Угода про асоціацію між Україною та Європейським

- Союзом: передумови, проблеми і перспективи / О. Стрельцова // Там же. - 2012. - № 3-4. - С. 87-97.
51. Ткаченко Є. В. Правовий статус громадян Європейського Союзу // Юрист України. - 2011. - № 1 (14). - С. 17-23.
52. Трагнюк О. Я. Деякі питання конституційно-правового регулювання членства держав у Європейському Союзі / О. Я. Трагнюк // Політичні і правові проблеми становлення і розвитку держави на пострадянському просторі : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Харків, 26 черв. 2009 р. - Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2009. - С. 3-10.
53. Трюхан В. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна - ЄС / В. Трюхан // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - 2011. - № 4. - С. 230-241.
54. Шпакович О. Принципи субсидіарності і пропорційності у праві Європейського Союзу // Право України. - 2012. - № 3-4. - С. 321-328.
55. Якименко Х. Основні підходи щодо розуміння правового статусу Європейського Союзу / Х. Якименко // Вісн. Акад. прав. наук України. - 2008. - № 2. - С. 262-272.
56. Якименко Х. Відображення ідеї наднаціональності в історії європейської інтеграції / Х. Якименко // Там же. - Х.: Право, 2008. - № 1. - С. 251-261.
57. Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Там же. - 2004. - № 3 (38). - С. 114-126.
58. Яковюк І. Субсидіарність як принцип взаємовідносин національних держав і Європейського Союзу / І. Яковюк // Там же. - 2004. - № 4 (39). - С. 22-30.
59. Яковюк І. Громадянство Європейського Союзу: поняття і співвідношення з національним громадянством / І. Яковюк // Пробл. законності. - 2010. - Вип. 107. - С. 13-22.

Інформаційні ресурси:

Назва	Мова видання
Портал Європейського Союзу http://europa.eu/index_en.htm	англ.
Інституції ЄС	
Європейська Комісія http://ec.europa.eu/	англ.
Рада Європейського Союзу http://www.consilium.europa.eu/	англ.
Європейський Парламент http://www.europarl.europa.europa.eu/	англ.
Європейська Рада http://europa.eueuropean-council/	англ.
Суд Європейських спільнот http://curia.europa.eu	англ.
Рада Європи http://www.coe.int/	рос., англ.
Європейський Суд із прав людини http://www.coe.int/echr	англ.
Європейські угоди http://europa.eu/abc/treaties/	англ.
Сторінки щодо зовнішньої та без пекової політики ЄС	
Діяльність у галузі зовнішньої та без пекової політики ЄС http://europa.eu/pol/cfsp/	англ.
Генеральна дирекція зовнішніх відносин RELEX http://ec.europa.eu/external_relations/	англ.
Європейська політика безпеки та оборони http://www.consilium.europa.eu/shoeRage.asp?lang=en&id=261&	англ.
Європейський інструмент із демократії та прав людини http://ec.europa.eu/europeaid/where/worldwide/eidhr/	англ.
Місія Євросоюзу з надання прикордонної допомоги EUBAM http://www.eubam.org/	укр., англ., рос.
ЄС і Україна	
Представництво Європейської комісії в Україні http://www.delukr.ec.europa.eu/	укр., англ.
Інформація щодо специфіки відносин ЄС – Україна http://ec.europa.eu/external_relations/Ukraine	англ.
Угоди між Україною та ЄС http://delukr.ec.europa.eu/page2803.html	укр., англ.
Європейська політика сусідства http://ec.europa.eu/world/enp/	англ.
Чорноморська синергія http://ec.europa.eu/external_relations/blacksea	англ.
Східне партнерство http://ec.europa.eu/txternal_relations/eastern	англ.
Україна та ЄС	
Веб-сторінка Уряду України з питань європейської інтеграції http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/artivle?&art_id=1025876&cat_id32674	укр., англ., рос.
Веб-сторінка МЗС України з питань європейської інтеграції http://www.mfa.gov.ua/	укр., англ.

Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/index	укр., англ.
Статистика	
Статистичне відомство Європейських спільнот http://epp/eurostat.ec.europa.eu/	англ.
Державний комітет статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/	укр., англ., рос.

7. Засоби діагностики успішності навчання

Успішність студента з вивчення дисципліни «Основи права Європейського Союзу» оцінюється за семестровим рейтингом. Сума набраних рейтингових балів при семестровому контролі переводиться в оцінки за системою оцінювання ECTS (європейська система оцінювання), що передбачає семибальну шкалу **A, B, C, D, E, F_x, F** оцінок.

Рейтинг студента формується поступово протягом одного семестру на підставі оцінювання знань, які він отримав з дисципліни «Основи права Європейського Союзу». Оцінювання проводиться за критерієм правильності та повноти, логіки та системності розкриття відповідної теми. Даний рейтинг складається з балів, що він отримує за:

- а). відповіді на практичних заняттях, включаючи тематичні доповіді за відповідними темами;
- б). індивідуальну роботу (контрольну роботу);
- в). самостійну роботу;
- г). відповідь на заліку.

Система рейтингових (вагових) балів та критерії оцінювання:

1. Робота на практичних заняттях

Формою перевірки рівня підготовленості студентів під час практичних занять згідно тем робочої навчальної програми є:

- оцінювання знань студентів на практичних заняттях;
- оцінювання виконаних завдань у процесі самостійної роботи студентів.

Ваговий бал – 5. Максимальна кількість балів на всіх практичних заняттях дорівнює 5 балів x 9 занять = 45 балів (за семестр). Оцінюється робота всіх присутніх на занятті студентів. З цією метою викладач організує роботу групами для аналізу вивченого матеріалу та додаткової наукової літератури, аналізу законодавства, виконання практичних та ігрових завдань. За результатами пройденого модульного матеріалу проводяться експрес-тестування.

Критерії оцінювання:

5 – високий (поглиблений) рівень підготовки з питань практичного заняття, підготовка доповідей та повідомлень. Вміння працювати групами, аналізувати відповідні законодавчі акти та практично вирішувати ситуаційні завдання;

4 – добрий рівень підготовки. Вміння аналізувати;

3 – задовільний рівень підготовки. Недостатній рівень засвоєння матеріалу, обмеження знань виключно інформацією підручника;

2 – незадовільний рівень підготовки. Дуже низький рівень засвоєння знань, відсутня ініціатива в обговоренні питань практичного заняття;

1 – незадовільний рівень підготовки. Відсутність знань з пройденого матеріалу, повна пасивність на практичних заняттях.

Заохочувальні та штрафні бали за:

+ **15 балів** – підготовку тематичних доповідей у презентаційній формі;

+ **10 балів** – активну участь на практичних заняттях, у підготовці додаткових наукових та практичних матеріалів.

- **1 бал** – відсутність на практичному занятті без поважної причини.

2. Індивідуальна робота (виконання контрольної роботи) – максимальний **бал – 15**.

Розмір шкали рейтингу **R = 100 балів**.

Розмір стартової шкали **R_C = 45 балів**.

Розмір екзаменаційної (залікової) шкали **R_E = 50 балів**.

Рейтингова шкала з дисципліни складає **R = R_C + R_E = 95-100 балів**

Умови позитивної проміжної атестації

Для отримання «зараховано» з першої проміжної атестації (8-й тиждень) студент повинен мати не менше, ніж 20 балів.

Для отримання «зараховано» з другої проміжної атестації (14 тиждень) студент повинен мати не менше, ніж 40 балів.

Умови допуску до екзамену (заліку): стартовий рейтинг $R_C > 45$ балів.

Критерії екзаменаційного оцінювання: виходячи з розміру шкали $R_E = 50$, складаються критерії 4-5 рівнів.

Переведення значення рейтингових оцінок в європейську систему оцінювання (ECTS) і традиційні оцінки для внесення їх до екзаменаційної (залікової) відомості та залікової книжки здійснюється відповідно до таблиці:

Таблиця переведення рейтингової оцінки з навчальної дисципліни RD

RD = $R_C + R_E$	Оцінка ECTS	Традиційна екзамен. оцінка	Традиційна залікова оцінка
RD ≥ 95	A	Відмінно	Зараховано
RD = 85 ≥ 95	B	Добре	
RD = 75 ≥ 84	C		
RD = 65 ≥ 74	D	Задовільно	
RD = 60 ≥ 64	E		
RD = 40 ≥ 60	F _X	Незадовільно	Незараховано
R_C < 40%	F	Недопущено	Недопущено

8. Методичні рекомендації

Приступаючи до вивчення «Основ права Європейського Союзу», студентам необхідно зрозуміти, що дана сфера науки має самостійний характер. У другій половині ХХ сторіччя вона почала формуватися у навчальну дисципліну, і на сьогоднішній день знаходиться у стані перманентного наукового розвитку. Адже сам Європейський Союз є унікальним міжнародним утворенням, яке становить яскравий приклад успішного політичного, правового співробітництва та економічної інтеграції.

ЄС – один з найбільших зовнішньоекономічних партнерів України, правову основу відносин з яким складає Угода про Асоціацію, яка передбачає створення зони вільної торгівлі та асоціації між ЄС та Україною, посилення політичного та економічного співробітництва, а також здійснення заходів щодо зближення законодавства України та ЄС.

Україна неодноразово висловлювала свою зацікавленість щодо вступу до ЄС. Пріоритет України у цьому зв'язку – асоціація з ЄС, а згодом і повного членства в ЄС, що знайшло своє підтвердження у чисельних нормативних документах та політичних заявах, які, зокрема, інтеграцію України до ЄС визначають однією з стратегічних цілей розвитку держави. Ось чому вивчення права ЄС в Україні набуває не тільки теоретичного, а й практичного значення .

Глибокі економічні, політичні та правові реформи, що здійснюються в Україні у зв'язку з необхідністю формування демократичної правової держави, потребують посилення ролі наукових досліджень та викладання європейських студій у вищих навчальних закладах України. Необхідно не тільки удосконалити систему вищої освіти, але й запровадити міждисциплінарні методи наукового дослідження відповідно до сучасного глобального світогляду на процес європейської інтеграції.

Крім того, необхідно приділити достатньо уваги вивченню положень Конституції України, які стосуються основ зовнішньої політики України, законів України, зокрема: «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 21 листопада 2002 р., «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 18 березня 2004 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України» від 1 липня 2010 року; указів Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу від 11.06.1998, «Про затвердження програми інтеграції України до Європейського Союзу» від 14.09.2000 року, «Про запровадження інституту Уповноваженого України з питань європейської інтеграції від 26.11.2001; Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 15 жовтня 2004 р., Розпорядженню

Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 28 березня 2012 р. та ін.

Також необхідно звернути увагу студентів на відомчі підзаконні акти, що регулюють відповідні механізми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

При викладенні матеріалів, під час обґрунтування того чи іншого положення, найбільше доцільним є оперування подіями та фактами, які або зрозумілі студентам, або їм відомі.

З метою інтелектуального розвитку студентів, розширення їх світогляду, та у зв'язку з тим, що на вивчення дисципліни «Основи права Європейського Союзу» відводиться лише дев'ять ознайомчих лекцій, студентам запропоновані відповідні теми контрольних робіт для самостійного ознайомлення з різними напрямками європейської інтеграції.

Слід також зазначити, що матеріали лекцій з даної дисципліни викладаються в інтерактивній формі, передбачається запрошення на окремі лекції чи семінарські заняття працівників посольства ЄС в Україні, провідних юристів, які мають практичний досвід у сфері застосування норм права Європейського Союзу.